

İSTANBUL ŞEHZADE CAMİİ

RESTORASYONU

Y.Mim.Beyhan ERÇAĞ

Tarihçesi ve Mimari Özellikleri:

Kanunî Sultan Süleyman'ın Mimarbaşı Sinan'a Şehzadesi Mehmet adına inşa ettirdiği "Şehzade Camii" 1544-1548 yılları arasında tamamlanmıştır. Bu abide kendi deyimi ile Sinan'ın çıraklık eseridir.

Yarım kubbe problemini ilk defa ele aldığı bu camide Sinan, Ayasofya ve Beyazıt Camii'ni aşarak dört yarım kubbeli ideal bir merkezî yapı meydana getirmiştir. Köşeleri de birer küçük kubbe ile örterek böylece hem plânda hacim ve mekân düzenlenmesinde mutlak sayılabilecek bir kerkezliğe ulaşmıştır. Esere dıştan baktığımızda değişik bir üst yapı sistemi dikkati çeker, şöyleki ortada yükselen ana kubbe bu camide yarım kubbeler ve ağırlık kuleleriyle bütünleşerek Sinan'a özgü "piramidal üst örtü" düzeninin ayrılmaz parçası haline gelir.

Kare plânlı ibadet mekanının önünde yine kare plânlı şadırvan avlusu bitişiktir. 16 kubbeden giriş ve ortasındaki şadırvanı ile bütünleşir.

Avlu ile kapalı ibadet mekânının birleştikleri köşelerde onları adeta birbirine perçinleyen ikişer şerefeli iki minare yükselir. Gövdeleri 12 yüzlüdür ve rölyeflerle bezelidir. Sinan gerek bu iki minarede, gerek diğer mimari öğelerde oldukça bol süslemeye yer vermiş, ince detaylı korniş, friz, tepelikler ve renkli taşlarla gençlik etkisini veren bir etki sağlamıştır. Şehzade camii'nin mimarisindeki önemli bir yenilik de doğu ve batı cephelerindeki galerilerin oluşturulmasıdır. Sofalar olarak da nitelendirilen bu alanlar kubbeler ve tonozlarla örtülüdür. Osmanlı Mimarisinde daha, sonra abidevi camilerde tekrarlanmıştır.

Eserde Gerçekleştirilen Saptama, Araştırma, Belgeleme ve Restorasyon Çalışmaları:

Mimarlık tarihimizde böylesine önemli bir yer tutan 442 yıllık Şehzade camii bu zaman süreci içerisinde İstanbul'da çıkan sayısız yangınlardan olumsuz etkilenmiş ve büyük tehlikeler atlattır. Ayrıca dört asır içerisinde defalarca, çeşitli dönemlerde onarımlar gördüğü de bir gerçektir. Ancak bunların eserin özgünlüğüne yakışır biçimde yapıldığını söylemek imkansızdır.

Bir 16. yüzyıl eserinin; 17. yüzyıl'da, 18. yüzyıl'da ve 19. yüzyıl'da esaslı bir onarım geçirmiş olması kaçınılmaz bir gerçektir. Bu yüzyıllar içerisinde mimarimiz gibi süsleme sanatlarımızda da önemli değişikliklerin yaşandığı malumdur.

Türk Klâsik Mimari üslûbunun en özgün örneklerinden biri olan Şehzade Camii'nin içeride örtü sistemini kaplayan sıvası üzerindeki kalem işi nakışları, maalesef devrini aksettirmemektedir. 18. yüzyıl batılâşma sürecinden bu eser de etkilenmiş, klâsik bezemeler üzerine barok üslûbındaki bezemeler nakşedilmiştir. Bugünkü mevcut bezemeler de tahminen, orijinal barok bezemenin 20. yüzyıl'daki bir onarımında oldukça baştan savma yapılmış kopyasıdır.

Biz restorasyon çalışmalarımıza ibadet mekanının tüm alanına genişleyerek ana kubbeye ulaşan iskele kurularak başladık. 1986 yılında sağ yarım kubbede küçük çapta bir restorasyon gerçekleş-

tirmiştiik ve bu bezeme altından bilhassa yarım kubbe göbeğindeki yazı ve çevresinde özgün süslemeyi çıkartmıştıık. Pencere çevrelerinde de klâsik devir tığlarını ve renklerini bulmuştuık. Yarım kubbe ile iki yanındaki çeyrek kubbelerin göbeklerindeki ayet yazıların ters malakari sistemi ve orijinal renkleri, üzerlerini kaplayan sıva kaldırıldığında ortaya çıkmıştır.

1990 yılı restorasyonumuz eserin tamamını kapsayan çalışmaları içermektedir. Örtü sistemi ve duvarlarda öncelikle fotoğraf çekildi ve mevcut bezemenin kopyaları alındı, çizimleri yapıldı. Bu belgeleme çalışmalarımızın bittiği alanlarda ince badana raspalarına geçildi. Yine yarım kubbe ortalarında ters malakari ayet yazılar, pencere çevrelerinde sağ yarım kubbe ve duvarlarındakiler gibi klâsik bezemeler itina ile ortaya çıkarıldı. Bu çalışmalarımızın her an belgelenmesine gayret edildi. Bunun için örtü sistemi kubbeleri numaralandı.Kubbelerdeki hasarlar tesbit edildi. Bu tesbitler sırasında rutubetin olumsuz etkileri belirlendi. **"Sağlam kalmış horasan sıvanın"** yanısıra **"direncini önemli ölçüde kaybetmiş horasan sıva"** ve maalesef **"beton sıva"** üçlü bir beraberlik oluşturmuşlar. Mukavemetini kaybetmiş sıva itina ile dökülürken numuneleri özenle şantiyede toplanmış isimlenmiştir. Beton sıvanın da 16. yüzyıl eserine yakışmayan, tuğla örtü sistemini tahrip eden bir yapı malzemesi olduğu düşüncesi, eserden arındırılması gereğini ortaya koymuştur. Mevcut ve sağlam kalmış horasan sıvanın şantiyemizde ayısının hazırlanması için çalışmalar sürmektedir. Cami avlusunda kireç kuyusu açılarak malzeme söndürülmüştür. Dere kumu şantiyemize getirilerek elekten geçirilmiş ve yıkanmıştır. Küfeki taşı princi, tuğla kırığı ve tozu hazırlanmıştır. Tuğla kırığı da çözülebilir tuzlardan arındırılmıştır.

Caminin beden duvarları ve kubbelerinden alınan sıva örnekleri üzerinde yaptırılan analizler neticesinde orijinal horasani harcı içeriğinde ağırlıkça % 4.93 oranında 450° c.de kayıp madde (organik madde ve bazı minarellerin molekül suyu), % 41.46 oranında kireç ve kireç taşı olduğu bulunmuştur. Mikroskopla yaptırılan ince kesit analizinde ise bu içerikte çeşitli boyutlardaki tuğla kırığı silikat, kuartz ve karbonat (küfeki taşı kırığı) minarelleri tesbit edilmiştir. Yakın tarihlere onarım amacıyla kullanılmış diğer sıvada ise % 3.70 oranında 450° c.de kayıp madde, % 22.16 oranında karbonat bulunmuştur. Mikroskopla yapılan incelemede ise sadece silikat ve kuartz minarelleri tesbit edilmiş, tuğla kırığı ve karbonat mineraline rastlanmamıştır. Bu bulgulara göre, orijinal sıvanın imalatında kireç, tuğla kırığı ve tozu, küfeki taşı kırığı ve kum, onarım sıvasının imalatında ise portland çimentosu ve kumun kullanıldığı anlaşılmıştır.

Biz restorasyonumuz sırasında portland çimentosunu kesinlikle kullanmamaya karar verdik. Çünkü bu tür sert ve yoğun sıvaların ısı ve nem değışiklikleriyle açığa çıkarttığı güçlere ve baskılara orijinal sıvalar ve tezyinat karşı koyamayarak kısa sürede çatlama, kalkma ve dökülme şeklinde bozulacaklardır. Bu düşünce ile horasan sıva kullanımını hedefimizdir.

Horasan harcı sıvaya kırık ilave edilerek cami içersindeki akustik sistemlerden birinin oluşturduğu, bu sistemin panel rezonatör olarak çalışmakta olduğu anlaşılmıştır. Sn.Doç.Dr.Mutbul KAYILI'nın "Sinan eserlerinde Akustik" konulu çalışmalarından sonra bizleri aydınlatan bu bilgileri ve önerileri gözönünde bulundurulacaktır. Sıvanın bugünkü durumu bu önemli konunun bilinçsizce tahrip edildiğini ortaya koymaktadır. Ana kubbede 144 adet boşluklu rezonatör tesbit ettik. Cami duvarlarında kapı üst seviyesinde de 35 adet havalandırma sistemi olduğunu tahmin ettiğimiz önünde kapağı olan delikler bulunmaktadır. Duman deneyi ile bu tezimizi kuvvetlendirme çalışmaları yapacağız. İçlerine ışıkla bakıldığında kanalları gördük. Bunlardan birinin ağızı açılarak içine ışıkla bakılmış, içinde yılların kiri ve tozunun birikmiş olduğu görülmüştür. Sıhhileştirilmeleri için çalışmalarımız itina ile sürdürülmektedir.

İçeride klâsik kalem işi bezeme arayışımız iki adet bölge kurulu kararı ışığında sürdürülmektedir. Önemli ölçüde özgün bezeme örneği ortaya çıkarılmış, fotoğrafları çekilerek çizimleri yapılmıştır.

Özellikle mihrap duvarlarındaki pencerelerin çevreleri ve aralarında özgün klâsik dönem motiflerinden oluşan kompozisyonlar bulunmuştur. Bu sondajlar sırasında iki adet barok bezeme tabakası altında, üç adet klâsik bezeme tabakası tesbit edilmiştir. Ancak bulgular zorlukla seçilebilmektedir ve malzemenin mukavemeti zayıfladığından, çoğunlukla bozulmuş oldukları görülmüştür.

Kalem işi nakışları, sıva üzerine nakşedildiklerinden, sıvanın mukavemetini kaybetmesine bağlı olarak veya bu ince üst tabakanın diğer olumsuz etkilerle bozulması neticesinde büyük ölçüde tahrip olurlar. Buna rağmen raspa çalışmalarımız neticesinde önemli ipuçları elimize geçmiştir. Aynı deseni onarımlarda tekrarlayan maktaşlar bazen motiflerin çevresine tahrir çekerek çalışmalarını beelemişlerdir. Mimar Sinan tarafından inşa edilen yapılarda karşılaştığımız süsleme programının, belirli bir estetik kaygının sonucu olarak ortaya çıktığı gözlenmektedir. Onun eserlerinde kalem içi nakışların sade bir görünüşü olduğu da günümüze kadar yapılan incelemelerle gösterilmiştir.

Dekorasyonun mimariyi ezmemesi, adeta mimariye saygılı olması sağlanmıştır. Bu esaslar gözönünde bulundurulursa Şehzade Camii'nin 20. yüzyıl'da nakşedilen bugünkü mevcut dekorasyo-

nunun eserin estetiğini olumsuz yönde etkilediği kolayca anlaşılır. Örneğin mihrap duvarındaki pencerelerin alınlarında ve aralarında mimari elemanı yanlış algılamamıza neden olan mevcut bezeme altından, yapı elemanlarının formuna daha uygun nitelikteki klâsik devir nakışları gözü rahatsız etmeyen olgun kompozisyonları ile bunun önemli kanıtıdır.

Hünkâr mahfeli duvarlarında ve kubbesinde de özgün klâsik bezemeler itina ile ortaya çıkartılmışlardır.

Ana kubbe pantantifleri çevresindeki bordür üzerinde yapılan raspalar altından muhteşem güzellikle yine klâsik bezemeler bulunmuştur. Ana kubbe üzerindeki araştırmalarımız da başlamıştır ve sürmektedir. Bulunan klâsik bezemeler mümkün olduğu kadar az müdahale ile korunacaklardır. Sıva direncinin çok kırıldığı alanlar da restore edilecekler, özgün malzeme ve nakışlarına kavuşturulacaklardır.

Rutubetin içeride çok hasar meydana getirdiği daha önce belirtilmiştir. Bu rutubet girişinin büyük ölçüde, tahrip olmuş içlik ve dışlık pencere aralarından girdiğini tesbit ettik. Ana kubbe kasnağında 15 adet alçı içlik pencere bulunmaktadır. Bunların 20 tanesi düz kayıtlı, 5 tanesi profil kayıtlıdır. Mukavemetlerini önemli ölçüde kaybetmişlerdir. Aynı şekilde beton dışlıkların da durumu çok kötüdür. Tamamı siyah çimento ve deniz kumu ile yapılmışlardır. İçerisindeki demir donatı yer yer ortaya çıkmış paslanmıştır. Camlarının tamamı çatlak ve kırıktır.

Yarım kubbelerde de 9 adet içlik pencere mevcuttur. Bazıları daha yeni, bazıları çok eskidir. Alçı içliklerin duvarlarla birleşme yerleri açılmış, rutubeti önemli ölçüde içeriye almaktadır. Çeyrek kubbelerde üçer adet pencere vardır. Köşe kubbelerinde ise 7 ve 8 adet pencereler mevcuttur. Alçı içliklerin malzeme direncini tamamı ile kaybetmiş olanları özgün malzemesi ve biçimi ile yeniden imal edilecektir. Diğerleri küçük onarımlarla sıhhileştirilecektir.

Cami içerisindeki alçı mukarnaslar zamanın ve nemin olumsuz etkileriyle oldukça fazla tahrip olmuşlardır. Yerinde kalıpları alınarak alçı atölyesinde dökümleri yapıldı. Üzerlerinde gerekli rütüşler da tamamlanarak montajlarına geçildi.

İbadet mekanındaki pencere kepenkleri künde kari tekniğinde yapılmışlardır. Ne yazık ki üzerlerine bilinçsiz yağlı boya sürülerek tahrip edilmişlerdir. Bu kepenkler yerlerinden sökülerek restorasyonları yapılmaya başlanmıştır. Öncelikle üzerlerine "**boya sökücü**" diye adlandırılan madde uygulanmıştır. On dakika bekletilen bu madde fırça ile avulduktan sonra köpüren mum su ile temizlenip ince talaş ile kurutulmuştur. Ağaca nüfuz etmediği için ispiroto ile tamamen kurutulurlar. Daha sonra kurt yeniği ile iyice bozulmuş olan kısımlar itina ile çıkartılarak, şablonuna göre yerine uygulanan parçalar monte edildi. Kapıların hepsi gaz odasında ilaçlanacak ve üzerlerine orijinal gomalakları uygulanacaktır. Cami içerisinde bu araştırma ve belgeleme çalışmalarımız sürerken, restorasyonumuz dışarıda devam etmektedir.

Eserin restorasyonuna başlamadan önce bu işi "**dış yapıda**" öncelikle ele almayı ilke ve yenilik olarak kabul ettik. Kurşunları, kubbe kasnaklarındaki taş ve derz işlerini, dışlık pencere imalatlarını bunlara örnek verebiliriz.

Mevcut dışlık pencerelerdeki hasarlar gözlenerek, üreteceğimiz yeni dışlık pencerelerde sistem ve malzeme seçimine önem verdik. Mevcutlardan numuneler aşağıya indirildi. Kalıpları hazırlandı. Çıralı çamdan hazırlanan bu kalıplar her dökümden evvel motor yağı ile doyuruldu. Dışlıkların içerisine konulacak yassı demir donatı itina ile lehim yapıldı ve antipas ile boyandı. Dışlıklar mozaik, beyaz çimento ve sudan oluşan malzeme terkihi ile döküldü.

Şadırvan avlusunda revakların üzerindeki yedi adet kubbenin kurlarının yok olduğunu, daha önceki onarımlarda yüksek dozda çimento takviyeli harçla kurşun taklidi yapıldığını, bunun da zamanla çatladığını, bozulduğunu göreyerek bu işe öncelik verdik.

Kurşun taklidi şap sökülerek, bu kubbelere kurşun kaplandı. Diğer kubbelerin bozuk olan kurşunları itina ile onarıldı. Ahşap hatılların çürüdüğü, bozulduğu tesbit edildi ve bunlar çıralı çamdan yeniden hazırlandı, üzerlerine koruyucu malzeme sürüldü ve yerlerine çakıldı. Diğer alanlarda kurşun işleri itina ve duyarlılıkla, sürdürülmektedir.

Minareler de Şehzade Camii'nde başlıca ele alınan konular oldu. Gövdeleri üzerindeki taş kabartmaların güzelliği ve önemi gözönünde bulundurularak bunların dökülen kısımlarının restore edilmesi kararlaştırıldı. Ayrıca her iki şerefe korkulukları daha önceki onarımlardan çeşitli yörelerin taşları ve imitasyonlarla bir karmaşa arz etmekteydi. Bozulmalar ve erimeler aşağıya önemli ölçüde parçaların düşmesine sebep olmaktadır.

Öncelik batı minaresine verildi. Minareye iskele kuruldu. Saptama ve belgeleme çalışmaları içerisinde fotoğraf ve rölye hazırlıkları yapıldı. Minare iki kapsamda ele alındı. Şerefe korkulukları restoras-

yonu ile gövde ve petek üzerindeki restorasyon şerefe korkulukları "traverten"den imal edildi. Gövde üzerinde belirlenen koruma yöntemlerinin ilk aşaması plastik kullı fırça ile dış temizliğinin yapılması oldu. Ancak fırçanın temizleyemediği, zamanla sertleşmiş kir tabakası su ile yumuşatılıp, spatul ile itinayla kaldırılmıştır. Kaldırılmayan yerlerde zorlama yapılmamıştır.

Minare gövdesinde ilk aşamada yaptığımız fırça temizliği neticesinde, küfeki ve mermer malzemenin bugünkü durumlarına göre koruma, temizleme ve tamamlama işlemleri yapılmıştır.

Tamamlama işlemi imitasyon harcı ile yapılmış, imitasyonda söndürülmüş kireç, beyaz çimento, dere kumu, küfeki tozu ve çeşitli numaralarda elenmiş (1-6 mm. elek) agrega, akrilik reçine emilsiyonu, su azaltıcı, hava sürekleyici ve su kullanılmıştır.

Minare pетеğinde üstten iki sıra taş değiştirilmiş, metal donatılarda orijinal ölçülere sadık kalınmış, montajda zıvana ile birlikte ilave olarak her taş birbirine kenetle bağlanmıştır. Minarede, taşa metal montajında kurşun kullanılmıştır. Tüm demir donatılar iki kat antipas ile boyanmıştır.

Minare gövdesinde bozulmuş taşlara uyguladığımız çürütme işlemi, kesitte 5 cm. den daha fazla yapranmaya uğramış dokulara uygulanmıştır. Çürütülen yerlere kaplama yapılmış, imitasyon malzeme ile monte edilmiştir. Kesitte 5 cm.den daha az yıpranmaya uğramış dokular ise, tamamlama harcı ile doldurulmuştur. Kaplama taşlarında Bakırköy Merter yöresi küfeki kullanılmıştır. Tüm minare gövdesinde derz tamirleri yapılmış, boşalmış derzler dolgu harcı ile doldurulmuştur.

Birinci şerefe korkuluklarında, şerefe altı mukarnalarında, gövdedeki kandil motiflerinde ise, kırmızı taş veya imitasyon kullanıldığından, imalatta kırmızı taş kullanılmıştır.

Şantiyemizde uygulanan imitasyon imalatlarında kesinlikle siyah çimento kullanılmamıştır. Sadece ilk andaki bağlayıcılığı sağlaması bakımından % 10 beyaz çimento kullanılmıştır. Harç karışımına giren tüm malzemeler özenle seçilmiş, kireç söndürülmüş, taşın bünyesine uygun kendi agregası kullanılmıştır. I.T.Ü. yapı malzemesi laboratuvarından alınan bilgiler ışığında kullanılan kimyasallar, imalatçı firmalara sipariş edilerek temin edilmiştir.

Batı minaresinde külah da önemli bir restorasyon geçirmiştir. Seren haricinde, çürümüş olan tüm ahşap sistem sökülmiş ve aslına uygun sistem ve malzeme ile hazırlanmıştır. Serendeki çatlaklar ve boşluklar tutkallı macunla doldurulmuş ve iki kat koruyucu cila sürülmüştür. Külahın gönderleri monte edilmiş, üzerlerine kaplama tahtaları çakılmış, tüm ahşap çürümeye karşı cilalanmış, oluşan külah keçe serilip, üzeri kurşun ile kaplanmıştır.

Külahtaki dövmeye bakırdan yapılmış alem, zaman içerisinde yıpranmış, yer yer delinmiş ve perçin yerlerinden yırtılmıştır. Üzerindeki küf tabakası temizlendikten sonra ezik yerleri düzeltilip, delinmiş olan kısımları lehim ile doldurularak onarılmıştır. Daha sonra zemin oluşturmak için bir kat miksiyon sürülmüş, ikinci katdan sonra altın varak uygulanmıştır.

Doğu minaresinin de restorasyonu başlamıştır, sürmektedir.

Doğu cephesindeki galeride iskeleler kurulmuştur. Kubbe ve tonozları örten sıvanın mukavemetini önemli ölçüde kaybettiği tesbit edilmiştir. Eski sıva dökülerek derzler açılmış ve su ile yıkanmış, hazırlanmıştır. Göbeklerindeki alçı bezemeler restore edilmiştir. Duvarlardaki kir tabakası temizlenecektir. Mermer ve metal aksamda tahrip edilmeden temizlenecek, kırılan mermer şebeke aslı şekline uygun yeniden imal edilecektir. Şadırvan avlusundaki kapak açılıp içeriye bir kişi indirerek araştırma yaptık. Galerileri tesbit ettik. Bu galeriler hem orijinal su sisteminin künklerinin bulunduğu hem de cami altı drenaj sistemi olduğunu da şadırvanın akan suyunun doğrudan alta aktığını gözleyerek ve diğer varsayımlarla tesbit ediyoruz. Bu galerilerin zemini ve drenaj sistemi çamurla ve su ile dolarak kullanılabilirliğini kaybetmiş ve eserde rutubete neden olmaktadır. Restorasyonumuz kapsamında bu alt yapının sıhhileştirilmesi de bulunmaktadır.

Şehzade camiinde restorasyon sitemli bir şekilde devam etmektedir.

TARTIŞMA

Başkan- Sayın Erçağ'ın, Koca Sinan'ın çok önemli bir eseri olan Şehzade Camii'nin restorasyonu hakkındaki onarım çalışmalarına ilişkin bildirisini zevkle dinledik.

Teşekkür ediyoruz.

Şimdi, daha önceki konuşmacı Filiz Oğuz Hanımın ve Beyhan Erçağ Hanımın bildirimleriyle ilgili görüş bildirmek, soru sormak isteyen arkadaşlarım lütfen işaret buyursunlar.

Buyurun İsmet Bey.

İsmet İLTER- Efendim, Filiz Hanımın sözleri beni hem duygulandırdı, hem de düşündürdü. Aşağı yukarı sekiz yıldır hep gelirim buraya, hem de aynı konuyu konuşurum, Filiz Hanım neredeyse benim ağzımla konuştu, pek hoşuma gitti.

Yalnız, bazı sözcükleri telaffuz edemiyor, nedendir bilmem. O da şudur: Ben burada bir koruyucu hekimliğin gerekliliğine inanıyorum; yani, ne yaparsak yapalım, bir koruyucu bakım ünitesi, bakım örgütü olmazsa, biz yürütemeyiz. Pazartesi günü, Bakan Bey'in de ifade ettiği gibi 7 600 eserin, ortalama her yıl 100 tanesini yapsak, "70 yıl gidiyor" demişlerdi. Oysaki o 70 yıl içinde, yaptıklarımız da yine bozulacak, onları da ele almak gerekecek. Burada, Vakıflarda bir bakım örgütünün bulunmadığına yanıyorum, hayıflanıyorum. Kompitüre geçiyorlarmış, çok güzel bir şey; ama, "Bir de bakım örgütü kuralım, bu eserler bozulmadan gereğini yapalım" denmiyor nedense. Yani, emanet olarak, hareketli bir teşkilat, çeşitli ekipler, 3-5 tane uzman, bölgeleriniz var, o bölgelerde dolaşsınlar. Bozulmaları anında hemen düzelsinler. Bu restorasyonu de gerektirmez. Zaten biz bakım deyince, bakımın küçük onarımı da içerdiğini kabul ediyoruz. Öyle olması lazım geldiğine de kaniyiz. Arz etmek istediğim konuların birincisi bu.

İkincisi: Yine söyler dururum, Filiz Hanım hemen işaret etti, "Bizim fiyatlarımız, piyasa fiyatlarının altında kalıyor" dediler. Çok doğru, hep söyler dururum. Bazan da bana "paracı" diye gülüyorlar. Paracılıkla ilgisi yok. Bu işin bir uzmanlık haline gelebilmesi için, para vermek zorundayız. Aksi halde, yine Filiz Hanım'ın söylediği gibi, öteki inşaat alanlarına kaçıyor ustalar, uzmanlaşan işçiler, burada kalmıyorlar. O bakımdan, rayiçleri değiştiremeyeceğimize göre, yani Bayındırlık Bakanlığı'nın her türlü yapı işlerinde kullanılmak üzere oluşturduğu rayiçleri değiştiremeyeceğimize göre, burada yapacağımız şey, iş analizlerini değiştirmektir. Hep söylüyorum, bugünkü teknoloji ile iş analizi yapmak zorundayız. O şekilde kaçta çıkıyorsa, daha gerçekçi bir yaklaşım olacaktır bu. Aksi halde çok acayip durumlar hasil oluyor. Bir şirket var, sanırım Selimiye'yi falan onaran o şirket, özel şeyler yapabilir belki, özel fiyatlarla yapabilir; fakat resmî olarak bizim fiyat yapmamız, birçok zorluklara bağlı. Eğer birim fiyat listesinde o fiyat var ise, onun tekrardan fiyat olarak yapılması mümkün değil. Onun için, benim tekrar özellikle vakıfçı arkadaşlardan ricam, bunun bir iş analizini yaparak, gerçekçi bir yaklaşımla birim fiyatları meydana getirmek.

Efendim dendi ki, "İhaleye çıkıyoruz, ihalede en çok kırana veriyoruz" Tabii o da ehil kimse olmuyor; yahut istediğimiz olmuyor. Daha önceki yıllarda da ifade ettim, bu iş kolay. Biz üç kişiye davetiye çıkarıyoruz, geliyorlar, kırsıyorlar. Yahut, "Fazla kırmayın, ona göre alın" diyoruz, alıyorlar, gürlütüsüz, patırtısız alıyorlar. Şimdi, 30 kişinin, 40 kişinin birden gelmesine hiç gerek yok. Bizim, "Emanet Taşoran İşleri Yönetmeliğimizin" 16 ncı maddesinde var. Ne diyor, "Acele ve özellik arz eden işlerde, yazılı veya sözlü, bir veya birden fazla kişi çağrılabilir" diyor. Bunu daha öncceki toplantılarda da ifade ettim. Fakat olmadı nedense. Değişirse, Kültür Bakanlığı mı değiştirecek; sanıyorum yine Vakıflar Genel Müdürlüğü değiştirecektir o işi, kararname mi çıkacak ne çıkacaksa, o çıkarsa belki daha iyi hükümler olacak. Fakat o çıkmadan da, bugünkü durumda biz bunu yapa-biliyoruz.

Efendim, çizmeden yukarı çıkmayayım; ama, şöyle bir durum var ortada: Cami restore ediyoruz, ha babam ediyoruz. Bu kitapçığa da baktım, orada da gördüm, cami yaptırma derneklerine de yardım ediyoruz. İhtiyaçları imiş, yapıyoruz. Fakat yine, edindiğim bilgiye göre, bugün Türkiye'deki cami adedine nüfus bölündüğü zaman, 856 kişiye bir cami düşüyor. 856 kişiye bir cami, bundan çocuk ve kadınlara da çıkarırsanız, birkaç yüz kişi için bir cami yapıyoruz.. Buna bir dur diyebilmeliyiz. "Nasıl dur deriz" diyorsunuz. Gayet basit, nasıl ki cami için yardım toplayanlara yüzde 25; onun için her yerde onlar var, biz de bir usul, bir yöntem bulmalıyız, bugün vakıfların elinde pek çok cami kalıntısı var, himmet bekliyor, çok basit şeylerle; ama, yapılmıyor, para yok, şu yok, bu yok. Bakmayın siz, bir yüzde yarım daha kazandınız da, 100 yerine 200 eser onarabileceksiniz. Fakat, yine de yetmez.

Ben, çalışma alanım orada olduğu için gayet yakından gördüm. Edime'de çok güzel camiler var; fakat, ölü göz gibi duruyorlar, içi bomboş, himmet bekliyorlar. Hemen aklıma gelen, bir Gazimihal Camii var, ölü göz gibi duruyor. Öbür tarafta Yıldırım Camii daha beter duruyor. Buna karşılık yeni bir mahalle yapmışlar, önüne de bir cami kondurmuşlar yepyeni. Onun yerine, şurayı yapmayı teşvik etssek... Bunun bir yöntemi olmalı. Yani, vatandaş cami yaptırıp hayır işlemek istiyor ise, bunu eskiden

kalmış olan camilere yöndendirmenin bir yolu olmalı. Bu konuda da bir gayret sarf etmemizde yarar var; yahut yöntemini araştırmamızda fayda var diye düşünüyorum.

Başkan- Efendim, lütfen toparlar mısınız?

İsmet İLTER (Devamla)- Ben yılda bir defa konuşuyorum Sayın Başkan.

Başkan- Bütün arkadaşlarımız aynı durumda efendim.

İsmet İLTER (Devamla)- Ben nostalji tatmin etmiyorum efendim.

Bir başka konu: Öğleden önce konuşan bir arkadaşımız, tespitler yaparken, Ayos'ta, Bahramkale'de bir köprüden söz ettiler. "Sağlam, iyi" dedi, yalnız Hüdavendigâr Köprüsü diye tutturdu.

Bu köprünün tescili yapılmıştır, 1956-1957 yıllarında, bunu restore ettik biz. Bu köprü tamam; ama Hüdavendigâr Köprüsü değildir bu. Hüdavendigâr zamanının köprüsü olduğunu iddia eden varsa çok yanılıyor. Çok tartışılabilir bir şey. Lütfen... Yüksek Anıtlar Kurulunca tescil edildiğine göre, oradaki tescil adıyla, yani Behramkale Köprüsü diye kalsın, itibaslara meydan vermeyelim.

Başkan- Teşekkür ederim.

Buyurun Sayın Uygur bey

Saydıray UYGUR- Öncelikli Sayın Oturum Başkanımıza bana bu fırsatı verdikleri için şükran ve teşekkürlerimi arz ederim. Ayrıca Vakıflar Camiasının ileri gelen idarecileri, böyle bir çalışma hazırladıkları için, takdire şayandır. Umarız ki bu gelişmeler, daha farklı ve daha ileri bir seviyede olussun.

Aşağı yukarı ben, İsmet Bey'in konuşmasına benzer şeyleri dile getirecektim, Kısmen değinildi. Şöyle ki: İlk konuşmacımız Filiz Oğuz Hanımefendi'nin 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye ve 2886 sayılı Devlet İhale Yasasından ve diğer benzer yasalardan söz ettiler ve bu yasaların bazı uygulamalarının yerine getirilememesinden şikâyetçi olundu. Son derece haklılar kendileri. Ancak denildi ki, "Bu yasalar çerçevesinde, ilgili idarelerce bazı uygulamalar yapılabilir" veya "Benzer uygulamalar, farklı bir çerçeve içinde yerine getirilebilir" Maalesef uygulamada bu tür şeyler pek yapılamıyor sanıyorum. Şöyle ki: Vakıflar Genel Müdürlüğü elbette farklı hizmetleri, Osmanlı döneminden beri benzer isimle değil, farklı bir adla oluşturan, meydana getiren bir teşkilat. Zamanımızda daha da teçhiz edilmesi, geliştirilmiş olması gerekiyor. Öyle olunca da, ödenek konusunda olsun, daha önce belirtmiş olduğu ihale yasasıyla ilgili ve diğer yasalarla ilgili konularda olsun, bir çıkmaza girildiğinden bahsedilmiştir. Ancak idarece daha somut, daha belirgin şeyler yapılabilmiş midir veya ilgili üst birimlere iletilmiş midir bu sıkıntılar. Yoksa sadece idare bazında mı kalmıştır; yani kendi bünyemizde, kendi aramızda "Problemlerimiz şunlardır" denilip sadece karşılıklı sitem veya sitayişten öteye gidememiş midir; ki ben öyle olduğunu sanıyorum.

İkinci konuşmacı Sayın Beyhan ERÇAĞ Hanımefendi, Şehzâde Camii'nden kesitler, slaytlar verdi. Belki önyargılı olarak bir eleştiri yapılmadı, pozitif eleştiri. Ama, şu dikkatini çekiyor kişinin: Daha önceki bu tür imalatları yapan kişiler kimlerdi acaba? Yani, aşağı yukarı her slaytta, her kesitte gösterilen öğeler, "İşte şu şekilde yapılmıştır" denildi ve gerçekten son derece somut bir şekilde konuya yaklaşıldı. Haklılar; ama, daha önce yapan merci veya yapan kişiler kimlerdi, bunun üzerinde hiç duruldu mu veya akla geldi mi bilemiyorum. Bu da çok üzücü ve acı bir durum.

Mutlaka, abidelerimiz, vakıf eserlerimiz yüzyılların getirmiş olduğu bir birikimdir. Bunlar aynı zamanda her toplumun kendine özgü kültürünün birer simgesidir. İlk toplumlarda da kültür, biliyoruz ki, vardı ve hâlâ da sürüyor. Kaldı ki, bunları maddi rakamlarla belirtip de, özüne yönelik, özgün bir şekilde tamamlayabilmek, getirebilmek belki istesek de yaşamayacağımız birşey. Ama, daha zamanında, daha rasyonel ve rantabl bazı tedbirler düşünülecek olursa, sanırım kaybolan, heba edilen bazı şeyler, biraz da olsa, zamanında yerine getirilebilmiş olunabilir.

Ayrıca şundan bahsedildi: Bayındırlık ve İskân Bakanlığının birim fiyatlarının yetersiz olduğu söylendi. Ki bunda son derece haklılar. Ancak, şöyle bir şey yapılamaz mı. Vakıflar Umum Müdürlüğü'nce ve ilgili teknik birimlerince: Bakıyoruz eski eserlerimiz, vakıf abidelerimiz büyüğüyle, küçüğüyle -önemli önemsiz diye bir ayırım yapamıyoruz- hepsi birbirinden fevkalade eserler.

Başkan- Sözleriniz çok dağıldı. Soru mu soracaksınız, yoksa bilgi mi veriyorsunuz anlaşılıyor pek. Bir toparlarsanız iyi olacak efendim. Vaktimiz de epeyce geçti lütfen toparlayın.

Saydıray UYGUR (Devamla) - Hay hay efendim, toparlayacağım. Birim fiyatlardaki yetersizlikten söz edildi; ancak görüyoruz ki, her imalat birbirinden çok farklı. Örneğin, bir imalatı yaparken bunu farklı bir şekilde belirtmiyoruz; yani, imalatın yapım tekniğinde, yapım şartnamesinde şu denilemiyor veya belirgin bir şekilde açıklanamıyor. Böyle olunca, şu şekilde bir düzenleme getirilemez mi veya yapılamaz mı: Benzer imalatlar benzer yapılarda, daha sistematik hale getirilip, bir arşivleme sisteminin daha yaygın ve geliştirilmiş bir duruma getirilmesi, bizi daha mükemmele yöneltebilir mi. Benzer yapılar derken, hanlar hamamlar, camiler, buna benzer konaklama tesisleri gibi... Sanırım bu şekilde analizler

yapılacak olursa, imalatlardaki analizler ve tespit ve kayıt altına alınacak olursa, bundan sonraki imalatlarda, en azından bu, ilgili birimdeki teknik eleman arkadaşlarımıza bir ışık tutacaktır, yardımcı olacaktır, yol gösterecektir.

Sayın Beyhan Hanım'ın daha önce belirttikleri gibi, daha önce yapılan ve ortaya çıkan hataları, - belki art niyet yoktur, iyi niyetle yapılmıştır- kısmen önlemiş olacaktır. Böyle bir tasarruf yapılamaz mı, veya yerine getirilemez mi?

Benim söylemek istediklerim bu kadar, teşekkür ederim efendim.

Başkan- Teşekkür ederiz efendim.

İffet ARSLAN- Kısa bir açıklama yapmama müsaade eder misiniz Sayın Başkan.

Başkan- Yalnız çok kısa, açık ve seçik olsun efendim.

İffet ARSLAN- Beyhan Hanım'ın bildirisini hepimiz dikkatle dinledik. Kaç kişi değerlendirdi, yararlanabildi bu konuşmadan; şu kadar kişiyiz. Acaba, başka imkânlar da var mı, başka insanlara da ulaşabiliyor mu? Bu çalışmalar eğer ulaştırılabilirse, öyle sanıyorum ki, dile getirilen sorunlara cevap da gelecektir. Bu ihtiyaç, vakıf eserlerimize, özellikle eski sanat eseri olan abidelerimize sahip çıkılması sorunudur. Bugün, Vakıflar Genel Müdürlüğü çok güzel sahip çıkıyor; ama kendisinin yetişmediğini, yetişemeyeceğini de ifade ediyor. Şu halde, bu sahiplik yaygınlaştırılmamalı mıdır; yani halkın sahip çıkması nasıl temin edilebilir? Temin edilmesi gerekir kanısındayım. Çok kısa olarak söylemeye çalışıyorum. Bu da bence, nasıl okulların okul aile birlikleri varsa, vakıfların da, vakıf eserlerini koruma ve tanıtmaya derneği kurulabilir ve o bölgedeki halk bunlara sahip çıkabilir. Hem bakımları sağlanır, hem fena bir şekilde kullanılmaları önlenir.

Yanımda oturan beyefendi eski valilerimizden, bana diyordu ki, "Nereye şikâyet edeceğiz, kötü kullanılmakta olan bir vakıf eserini?" Şikâyet edilecek merci bile yok. Halbuki böyle bir dernek olsa, hem o dernek bu şikâyetlere de sahip çıkabilir. Ali Bey öneri istemişti konuşmasında, ben öneride bulunuyorum. Hiç vakit kaybetmeden, vakıf eserlerimizi tanıtmaya ve koruma demekleri kuralım. Bu dernekler mahallî olsun. Bir üst kuruluş da olabilir dernekler birliği olarak. Bence en güzel sahip çıkma bu şekilde temin edilecektir.

Çok teşekkür ederim efendim.

Başkan- Teşekkür ediyoruz.

Müsaadenizle bir-iki şey de ben söyleyeceğim.

Efendim, özellikle Şehzade Camii, bütün dünyanın tanıdığı bir eser; yani, milletlerarası üne sahip bir Türk şaheseri. O bakımdan, bunun üzerindeki çalışmalar mümkün olsa da, bütün dünyaya duyurulabilirse, Eksik olmasın arkadaşımız, dört dörtlük bir hazırlıkla geldi, resimleriyle, bilgisiyile, yapılan işleri mukayeseli olarak ifade etmek suretiyle bize doyurucu bilgi sundu. Ancak dikkatimi çekti, proje konusunda ne kadar sıkıntıda olduğumuz, bu bildiriye bir kere daha ortaya çıktı. Gerek plân ve kesit olarak kullandığı çizimler, son derece hatalıydı. Herhalde yanlış değil mi; o kemerlerin şekli falan, çizimlerin ne kadar hatalı olduğunu açık seçik gösteriyordu. Ben yakından baktım, belki siz uzaktan pek teşhis edemediniz. Yani Vakıfların bir proje sorunu var. İnşallah en kısa zamanda çözümlenecek.

İkincisi nakış konusu. Nakış konusu vakıf abidelerimizin, özellikle anıtsal büyük mabetlerimizin, en büyük problemlerinden birisi. Evet, bir kısmının altından eski nakışlar çıkıyor; ama, devir kazanmış nakışların, 150 sene, 200 sene önce yapılmış nakışların bir çırpıda temizlenip atılması mümkün olur mu? Bu konuda, nasıl bir sistemle hareket etmeliyiz; ne gibi yöntemler kullanmalıyız? Bu konuda biraz benim tereddüdüm var. Nitekim barok, barok deyip geçtiler, aslında herhalde zaman kısalığından, nakış-lar iki çeşitti benim gördüğüm, bir tanesi gerçek barok döneminin nakışıydı, diğeri ise neoklasik dedi-ğimiz; yani bizim, daha klasik üslûbun motifleri kullanılarak yapılmış nakış çeşidiydi. Özellikle, ana kub-benin ayet bordürü kenarındaki rûmileri dikkate alırsak. Değil mi?..

Tabii, bu konuda size en büyük yardımcı, kurullar olacak; eğer yeterli elemanları varsa, Gönül arzu eder ki, kaldırılan nakışların da, mutlaka bir dosyada, renkli olarak arşivlenmesi mümkün olsun.

Yine Vakıfların çok güzel bir teşebbüsü vardı, onu hatırladım. Bir Türk İnşaat Sanat Eserleri Müzesi kurulmuştu İstanbul'da. İnşaatlar sırasında, onarımlar sırasında çıkan, fakat bir daha yerinde kullanılamayan parçalar, orijinal parçalar, bu müzede bilim adamlarının araştırmasına sunuluyordu. İleride orijinal kaybolur, arşivler kaybolur, yahut hasara uğrayabilir; ama kırık da olsa orijinal parça o müzede her zaman görülebilir. Nitekim Avrupa'da çok kimse görmüştür, her büyük anıtın, bir küçük müzeciği vardır ve restorasyonda çıkan parçalar bu müzede muhafaza edilir, ilgililere gösterilir. Aynı şey gönül arzu eder ki, Şehzade Camii için de söz konusu olsun. Eğer bu mümkün olmuyorsa, şimdilik bu demin ismini andığım müzede saklansın. Âlemler, korkuluklar, silmeler, hatta nakışların bazı kısımları vesair mimarî aksam.

Benim de söyleyeceğim bu kadar.

Ekleyeceğimiz bir şey varsa buyurun.

Beyhan ERÇAĞ- Efendim, siz bu konuşmalarınızda çok haklısınız; fakat Şehzade Camii açısından şunu söylemek istiyorum: Minare, şerefe, korkulukların hiçbirisi orijinal değil; yani 442 sene içerisinde, birçok kere değiştirilmiş, orijinal bir parça yoktu içerisinde.

Bunun dışında, dışlıklardan da orijinaline raslamayamadık. Genellikle böyle abide ve eserlerde dışlıklar alçı ile yapılmış orijinalinde; fakat Şehzade Camii'nde bir tek alçı dışlık yok. Hepsi, bahsettiğim gibi siyah çimento ile yapılmış dışlıklardı; yani, orijinal bir parça kaldırmadık.

Başkan- Orijinal konusu tartışmalı bir konudur. Hiçbir zaman biz orijinal diye camii'nin Sinan'ın yaptığı devirdeki halini kastetmiyoruz. Bundan 100 sene sonra, 200 sene sonra yapılmış eklemeler; yani, 1548'de yapılmış Şehzade Camii, bundan 60 yıl sonra, yahut 1648'de yapılmış eklemeler de kıymet kazanabilir. O bakımdan ayırımda son derece dikkatli olmak lazım. Bildiğiniz bir konu.

Beyhan ERÇAĞ- Bu iki konuda sıkıntıdayız, 50 senelik bir şeyi var bu iki konunun, dışlıklarla korkuluklar.

Teşekkür ederiz.

Başkan- Buyurun efendim.

Rüstem BOZER- Hanımefendi konuşurken pencere kepenklerinin çok harap olanlarını da yenilemeye önermişlerdi. Onlar acaba müzeye kondu mu, saklandı mı? O konuda nasıl bir yol takip ediyorsunuz. Kapı kanatları veya pencere kanatları hakkında...

Beyhan ERÇAĞ- Efendim, pencere kepenkleri sadece Şadırvan avlusunda çok kötü durumda, içeridekiler restore ediliyor, üzerlerindeki kötü kullanımdan doğan boyalar falan kaldırılıp, Dışarıdaki, şadırvan avlusundakiler numaralandırılıp istif edildi. Bunların da en iyi olanları onarılıp yerine konacak; fakat çok tahrip olmuş olanları müzemize kaldırılacaktır; en küçük parçasına kadar. Buna itina gösteriyoruz.

Başkan- Teşekkür ediyoruz efendim.

Son olarak şahsi bir teklifim olacak, zannederim sizler de katılacaksınız. Şehzade Camii'nde yapılan restorasyonu, lütfen mümkün ise, Vakıflar yurt dışı bir bilimsel toplantıda dile getirsin, göstere sin. Bu bizim için, vakıflar için mutlaka müspet bir gösteri, müspet bir faaliyet olacaktır. Çünkü, iftihar edeceğimiz pek çok yönü var.

Tekrar teşekkür ediyorum.

Çok kısa olmak kaydıyla buyurun lütfen.

Hakkı YALÇINKAYA- Ben aslında elektrik mühendisiyim. Bir soru sormak için çıktım. Arkadaşımız, "*Camiye kadınlar, çocuklar gitmiyor*" dedi. Aslında, kadınların, çocukların camiye gitmesi lazım; ki vakıflar daha çok yaşasın. Onun için, benim gördüğüm, eski vakıflarda hanımlar için abdest alınacak yer, bazılarında hiç yok. Acaba restorasyonlar yapılırken yeni ilavelerle, onlar için bir yer yapılabilir mi?

Bir de, önemli bir konu, abdest alınan yerler hepsi genellikle açık. Acaba bunların üzerleri kapalı duruma getirilebilir mi?

Ben yurt dışında idim, çok soğuk havada su da donuyor. Gerçi İstanbul'da su bulmak dahi bir problem. Acaba, sıcak, soğuk su ayarlaması yapılabilir mi?

Efendim, restorasyon için çok büyük paralar yatırılıyor; fakat elektrik tesisatları teknik olarak pek ele alınmıyor. Gidiyorsunuz, çok güzel yapılmış; fakat tesisatlar kullanım bakımından çok gereksiz kalıyor; bir de emniyet bakımından yetersiz. Bunu da, gelişmelere uydurabilir miyiz? Eskiden mum koymuşlar yakmışlar, onun yerine getirip bir ampul koyuyoruz, onun bağlantıları, vesaire pek emniyetli olmuyor. Yani, elektrik tesisatına biraz daha önem verilmesini rica ediyorum.

Çok teşekkür ederim.

Başkan- Efendim teşekkür ediyoruz.

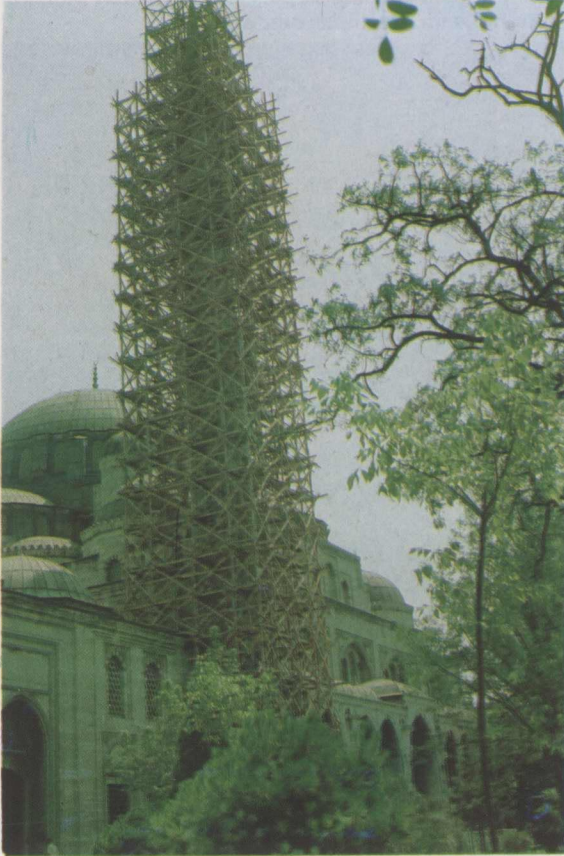
Hakkı Bey enteresan bir konuya temas etti. Nitekim dikkatinizden kaçmamıştır. Şehzade Camii'nin o muhteşem mermer mihrabının üzerinde, floresan tüpleri görmüşsünüzdür. Olacak iş değil; yani restorasyon konusunda çok yönlü ve çok titiz davranmanın bir gerçek olduğunu artık hepimiz öğrenmeliyiz yahut en azından uygulamaya çalışmalıyız.

Teşekkür ederim.

Resim 1: Caminin doğu cephesi.

Resim 2: Batı minaresinin restorasyonu sürerken.

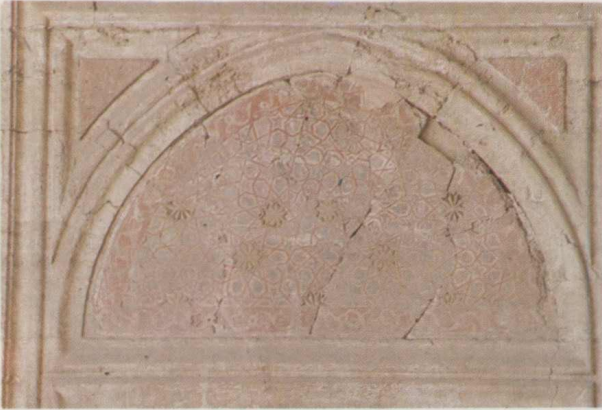
Resim 4: Cami içerisinden görünüş.

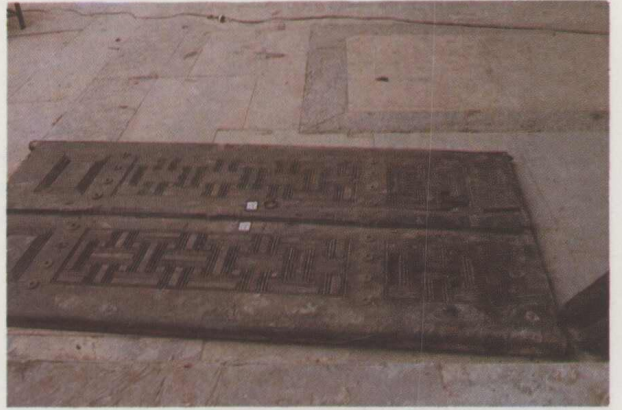

Resim 7: Şadırvan avlusu dış cephesi

Resim 6: Şadırvan avlusu pencere alınlıkları.

Resim 8: Şadırvan avlusu pencere kepenkleri numaralanıp toplandı. Restorasyonu yapılıyor.

Resim 10: Batı minaresi üst şerefe korkuluğu

Resim 11: Şerefe altı püsküllerinin bozuk olanları yeniden imal edildi.

Resim 24: Cami içerisinde çeyrek kubbelerden biri. (Restorasyon öncesi tahribatı)

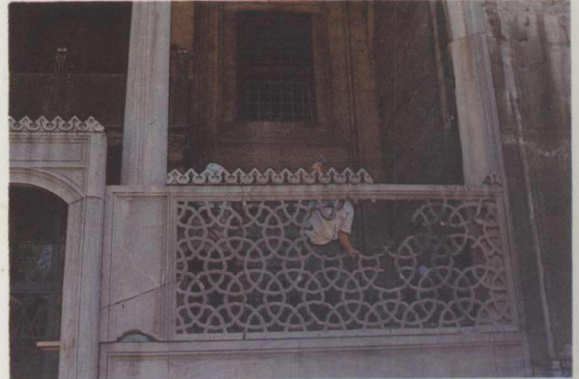
Resim 13: Hünkâr mahfeli kubbesi araştırma neticesi buluntular.

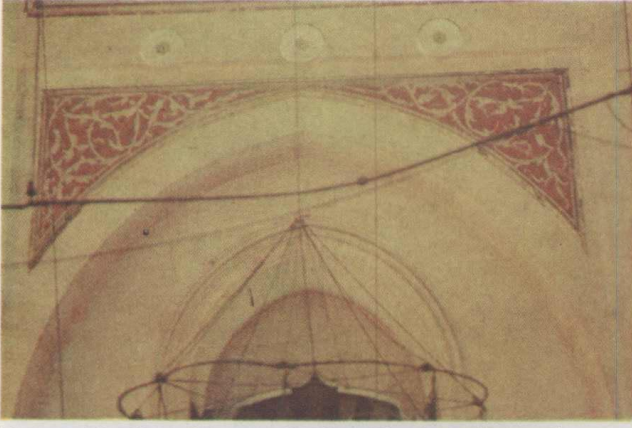

Resim 17: Caminin doğu cephesinin görünüşü.

Resim 14: Hünkâr mahfelinin mermer şebekeli girişi.

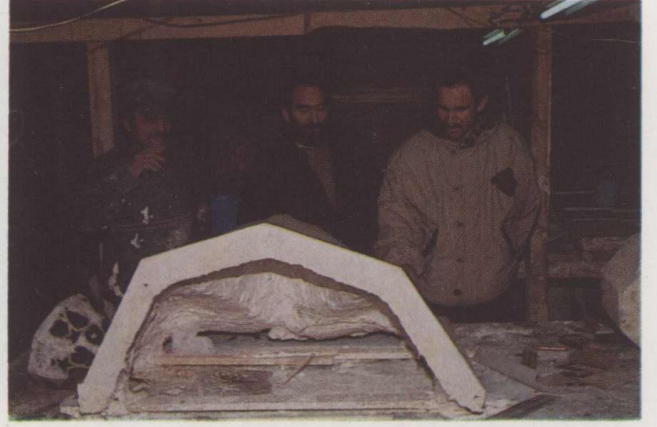
Resim 19: Cami içerisinde duvarlarda bulunan havalandırma sisteminin üç elemanı kapı üstünde bulunuyor.

Resim 22: Hünkâr Mahfelindeki pencere aynasında alçı kakma tekniği ile yazılmış hat sanatımızın güzel bir örneği.

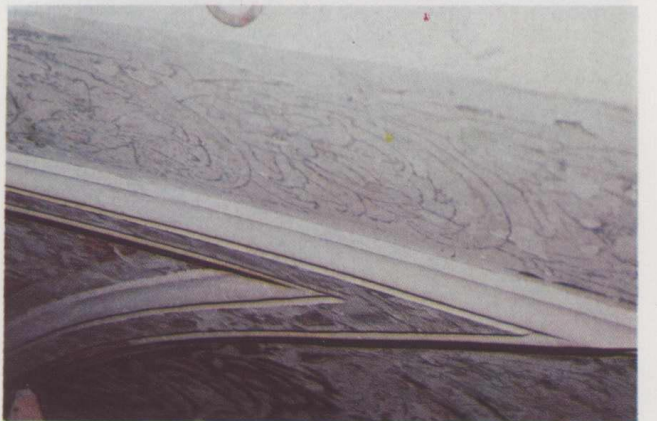

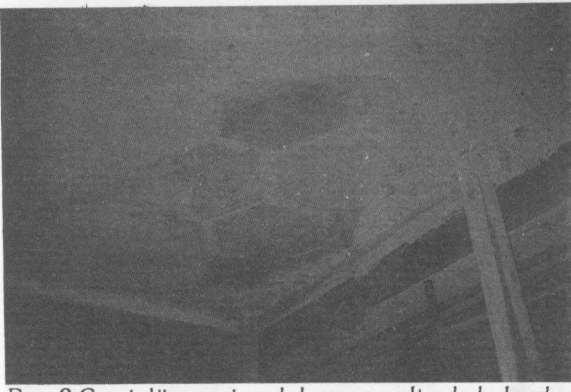
Resim 34-35: Alçı mukarnasların montajdan önceki rotuşları atölyede yapılmış, daha sonra montaja geçilmiştir.

Resim 36-37: Ana kubbe pandantiflerindeki rezonatörlerden bir görünüş. Akustik sisteminin önemli elemanları olan bu rezonatörler künklerden oluşuyor.

Resim 38-39: Ana kubbe pandantiflerindeki bordürler üzerinde üç dönem klasik nakışlar bulunmuştur.

Res. 3: Cami döşemesi muhdes şapın altında bulundu.

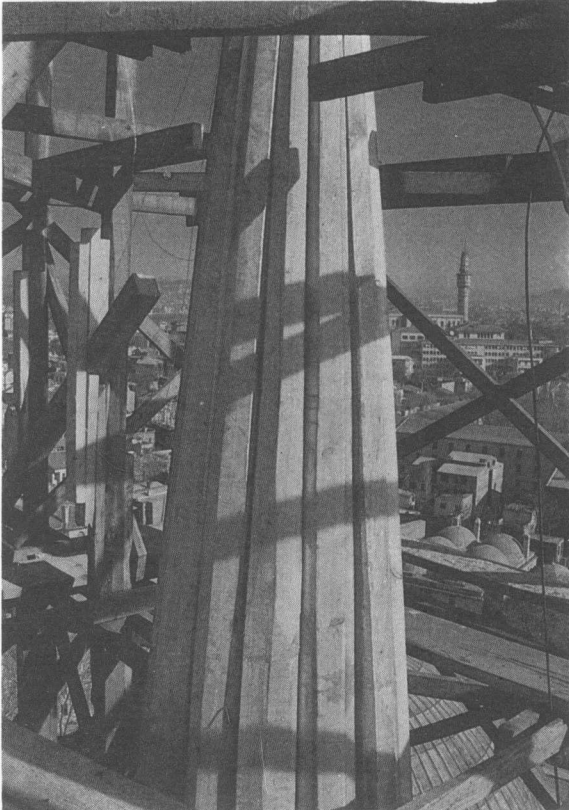

Res. 5: Şadırvan avlusu kubbeleri kurşun kaplanmıştır.

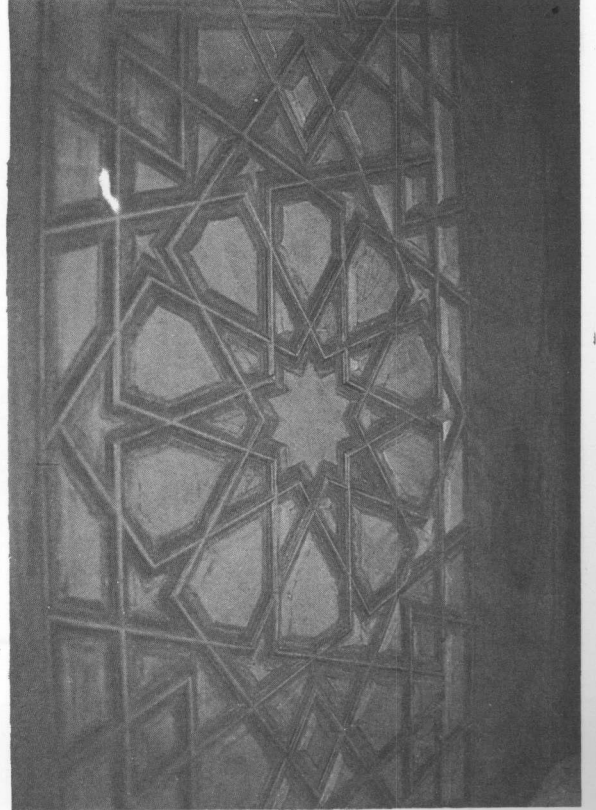
Res. 9: Batı minaresi alt şerefe korkuluğu.

Res. 12: Batı minaresi külahı gönderleri çekilirken. (The West Minaret dome ribs are being pulled.)

Res. 15: Üzerindeki boya tabakası çözücü solventlerle yumuşatılıp kaldırılan künde-kari pencere kepenklerinden biri. (One of the window shutters of the künde-kari window, which has been softened and removed with solvent on the paint layer.)

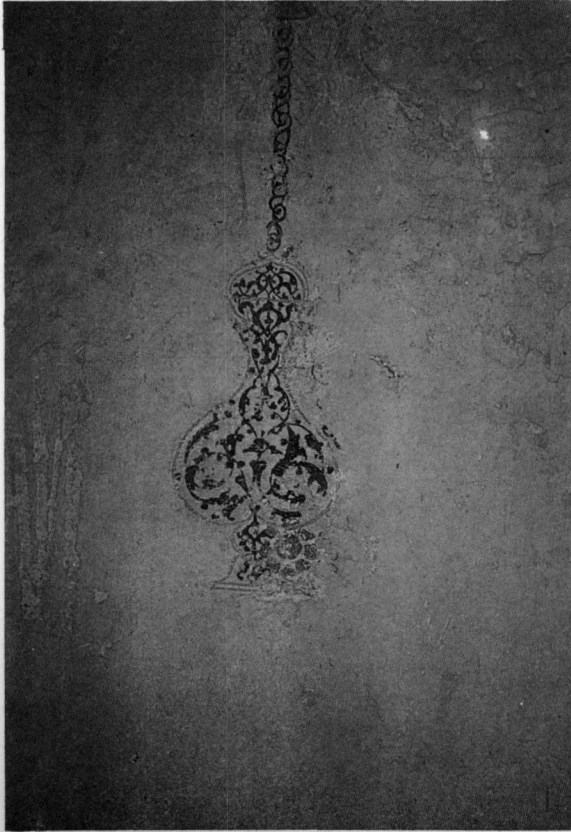

Res. 18: Örtü sistemi üzerindeki kurşunun yerinde tetkikin yapıışı.

Resim 34-35: Ağız m

Res. 21: Hünkar mahfeli duvarında, badana altından çıkarılan bir kandil motifi.

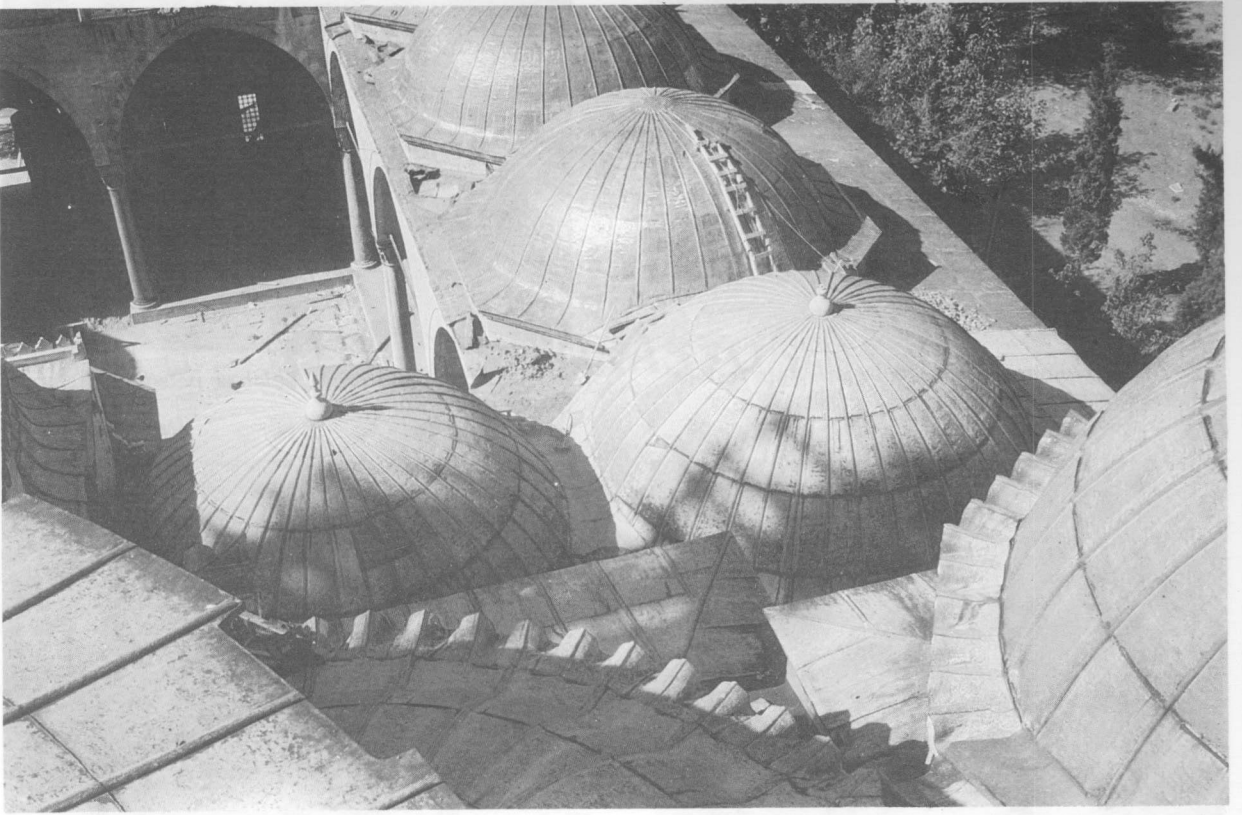

Res. 16: Cami içerisindeki alçı kabarıklar orijinal numunesine göre itina ile imal edildi.

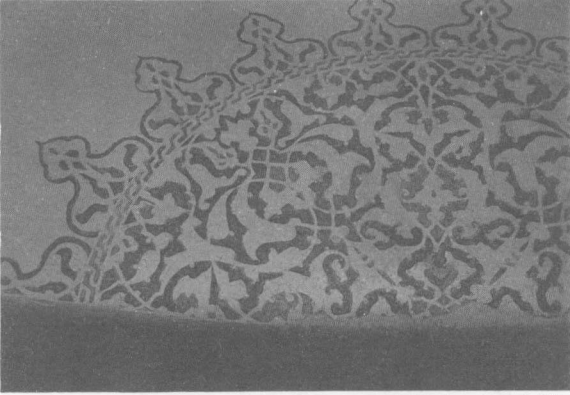
Res. 20: Mihrap cephesindeki pencere çevrelerinde bulunan klasik dönem nakışları.

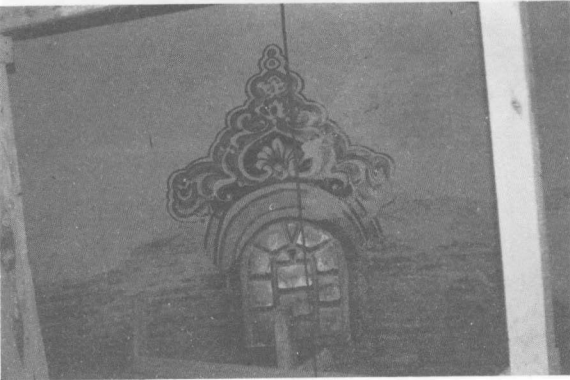

Res. 25: Şadırvan avlusu kubbelerinin eksik olan kurşun örtüleri kaplanmıştır.

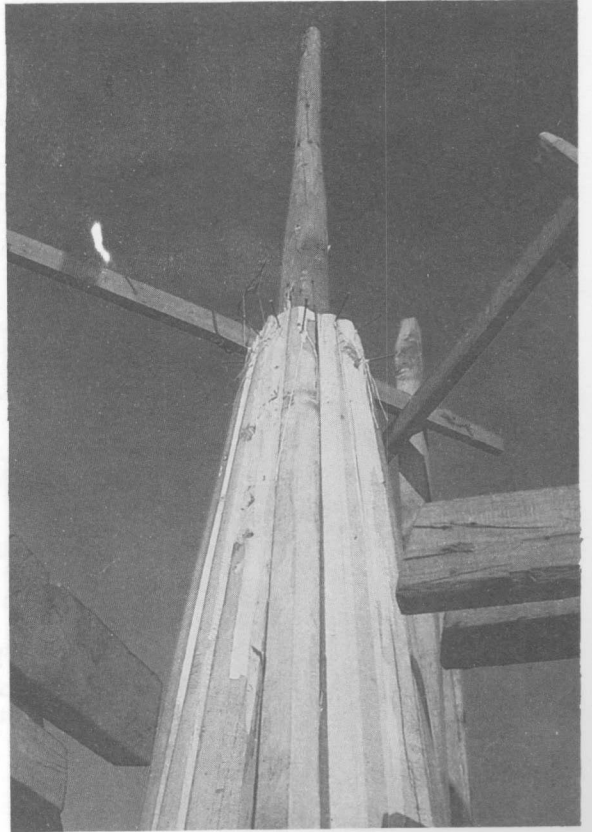
Res. 23: Cami cümle kapısı üzerindeki kubbe göbeğinde malakari tekniğinde bir süsleme bulunuyor.

Res. 26: Pencere çevrelerindeki sıva dökülmeleri içlik ve dışlıkların tahrib olmaları neticesi oluşmuştur.

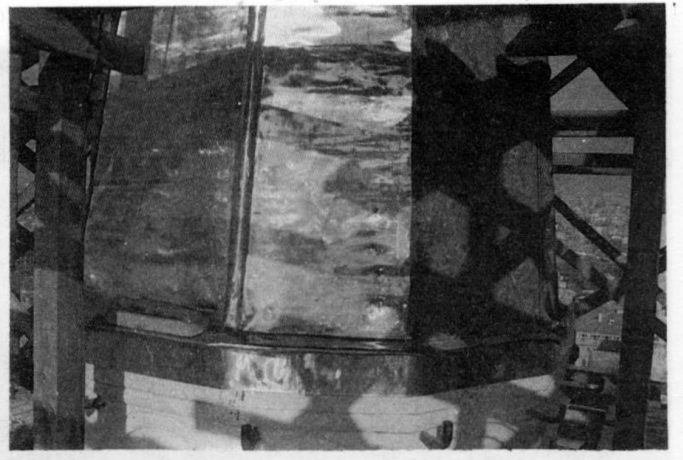

Res. 27: Minare külahının ahşap aksamı çürüdüğünden yenilenmiştir. Seren ve gönderlerin görünüşü.

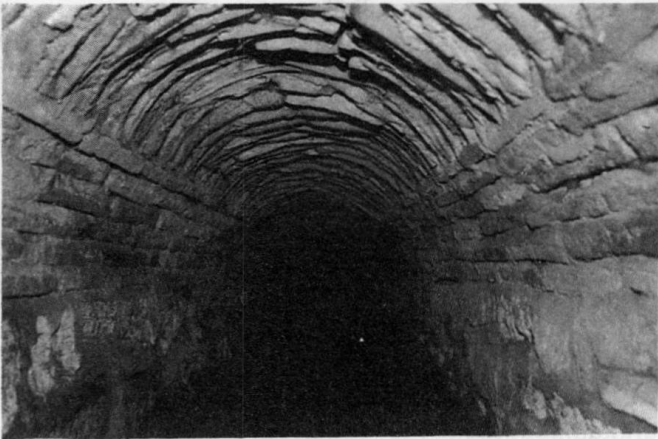

Res. 28: Batı minaresinin külah ve peteğinin restorasyon öncesi görünüşü.

Res. 29: Batı minaresinin külah ve peteğinin restorasyon sonrası görünüşü.

Res. 30-31: Şadırvan avlusunun döşemesinde bulunan bir roğardan içeriye girilerek, cami altında mevcut eski su yolu ve drenaj sisteminin galerileri bulunmuştur. Restorasyonları devam etmektedir.

Res. 32: Pencere çevresinde raspalar neticesi bulunan klasik dönem nakışları.

Res. 33: Pencere çevresinde restorasyon sırasında işlenen nakışlar.

